

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Модернізація системи освіти в умовах культурного і духовного відродження суспільства потребує звернення до питань забезпечення можливостей для розвитку та самовдосконалення особистості. Державна програма «Діти України», «Національна стратегія розвитку освіти України у 2013–2021 роках», Закон України «Про дошкільну освіту», «Державна цільова програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 р.», Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, зміна освітянської парадигми, масштабність та гострота соціальних, економічних, культурних проблем потребують піднесення пріоритету дошкільної освіти, формування в суспільстві розуміння важливості ранніх етапів життя людини як найвідповідальнішого періоду її соціального становлення. Орієнтація дошкільної освіти на забезпечення повноцінного соціального розвитку дітей вимагає урахування особливостей соціалізації на різних етапах дошкільного дитинства.

Науковцями розкрито соціально-педагогічні аспекти соціалізації (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, В. Болгаріна, Т. Василькова, Ю. Василькова, М. Галагузова, І. Зверєва, А. Капська, Л. Коваль, С. Литвиненко, Л. Міщик, А. Рижанова, С. Хлеб'як, Л. Штефан); визначено соціальну компетентність особистості на етапі первинної соціалізації (Ю. Богинська, О. Караман, О. Кононко, С. Курінна, І. Рогальська, Р. Пріма, С. Семчук).

У низці досліджень сучасних науковців (Л. Артемова, А. Богущ, Н. Гавриш, Н. Грама, Н. Ватутіна, Т. Жаровцева, Л. Карнаух, О. Кононко, Т. Поніманська, Н. Рогальська, Т. Степанова, О. Трифонова та ін.) підкреслюється роль дошкільного навчального закладу як інституту соціалізації, в якому створено умови для особистісного та соціального розвитку дитини, ознайомлення із суспільним довкіллям, засвоєння та відтворення нею норм поведінки, соціальних зв'язків і соціального досвіду.

Дошкільний вік є періодом початкового формування особистості та першого досвіду взаємодії з іншими дітьми, що в роки перебування у дошкільному навчальному закладі набуває особливого значення, а в подальшому визначає характер особистісної соціальної практики дитини. У цьому зв'язку надзвичайно важливо зрозуміти специфіку дитячих взаємин у різновікових групах і виявити ті чинники, які сприяють або перешкоджають становленню просоціальних форм поведінки дошкільників. Учені (А. Арушанова, В. Бутейко, А. Богущ, І. Дьоміна, О. Захарова, І. Зотова, В. Караковський, С. Кондратьєва, І. Рогальська, І. Флегонтова, Л. Фоменко, С. Якобсон) розглядають різновікові групи дошкільного навчального закладу як оптимальну модель середовища, в якому взаємодія і спілкування дітей різного віку впливають на розвиток низки позитивних якостей особистості як молодших, так і старших дітей. У різновіковому об'єднанні дітей вирішуються найскладніші виховні завдання: діти вчаться уважно ставитися до старших, турбуватися про молодших, набувають комунікативних та соціальних навичок.

Проблему спілкування дітей різного віку в процесі спільної діяльності та його вплив на їхній загальний розвиток досліджували Т. Маркова, В. Нечаєва, Л. Пен'євська та ін.; ефективність впливу старших дошкільників на дітей

молодшого віку вивчали А. Давидчук, І. Дьоміна та ін.; розвиток мовлення і мовленнєвого спілкування дітей у різновіковому колективі досліджували такі вчені, як О. Аматыєва, А. Богуш, Н. Гавриш, І. Зотова, О. Рейпольська, О. Ушакова та ін.

Дослідження науковців довели, що різновікове дитяче співтовариство має більший розвивальний потенціал для особистісного та соціального розвитку дошкільників, ніж одновікове оточення. Проведений аналіз наукових джерел підтвердив, з одного боку, актуальність проблеми соціалізації дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу, необхідність вивчення процесів, які проходять у різновіковому дитячому колективі. З іншого боку, очевидними є суперечності, які виникли в нових соціальних умовах і вимагають ефективного і швидкого їх вирішення, а саме між:

– наявністю завдань соціалізації дітей дошкільного віку, визначених Базовим компонентом дошкільної освіти, та відсутністю ефективної методики соціалізації дітей у різновікових групах дошкільного навчального закладу;

– об'єктивною необхідністю соціального становлення дитини в різновіковому дитячому колективі та традиційними формами і методами організації педагогічного процесу в різновікових групах дошкільного навчального закладу.

Отже, актуальність і практична спрямованість проблеми соціалізації дітей дошкільного віку, відсутність наукових розробок та об'єктивна необхідність розв'язання наявних суперечностей щодо соціалізації дітей у різновіковому колективі зумовили вибір теми дослідження: «Соціалізація дітей у різновікових групах дошкільного навчального закладу».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проводилось у межах держбюджетної теми кафедри дошкільної педагогіки та психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини: «Психолого-педагогічний супровід формування життєвої компетентності дітей дошкільного та шкільного віку» (0112U000176). Тему дослідження затверджено вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 10 від 29 травня 2007 року) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 2 від 26 лютого 2008 року).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й апробувати експериментальну методику соціалізації дітей у різновікових групах дошкільного навчального закладу.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність і структуру феномена «соціалізація дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу; уточнити поняття «різновікова взаємодія дітей», «різновікова група дошкільного навчального закладу».

2. Виявити специфіку та педагогічний потенціал соціалізації дітей у групах з різновіковим складом.

3. Розробити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості соціалізації дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу.

4. Визначити педагогічні умови ефективної соціалізації дітей у різновіковому дитячому колективі.

5. Обґрунтувати модель, розробити й апробувати експериментальну методику

соціалізації дітей у різновікових групах дошкільного навчального закладу.

Об'єкт дослідження: навчально-виховний процес у різновікових групах дошкільного навчального закладу.

Предмет дослідження: педагогічні умови соціалізації дітей дошкільного віку в групах із різновіковим складом.

Гіпотеза дослідження: ефективність соціалізації дітей у групах із різновіковим складом підвищиться за реалізації в навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу сукупності педагогічних умов:

– організація дієвого освітнього простору групи для змістового збагачення досвіду різновікового спілкування та взаємодії дітей у різновіковому дитячому колективі;

– стимулювання взаємодії різновікових суб'єктів у єдиному соціально-розвивальному середовищі ДНЗ;

– наявність позитивних стимулів до взаємодії у різновіковій групі як чинника становлення соціальної позиції дитини.

Для досягнення мети, розв'язання завдань дослідження використовувався комплекс **методів дослідження:** *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння та систематизація наукових психологічних та педагогічних джерел – для узагальнення теоретичних засад дослідження, уточнення поняттєво-категоріального апарату; визначення критеріїв, показників та педагогічних умов соціалізації дітей у різновікових групах; метод теоретичного моделювання – з метою розроблення моделі соціалізації дітей у різновікових групах дошкільного навчального закладу; *емпіричні* – бесіди, анкетування, опитування, спостереження, аналіз змісту педагогічної документації, проєктивні методи для вивчення стану та встановлення рівнів сформованості соціалізації дітей у різновіковому дитячому колективі; педагогічний експеримент – з метою експериментальної перевірки ефективності моделі соціалізації дітей у різновікових групах дошкільного навчального закладу; *статистичні* – методи математичної статистики, порівняльний аналіз, побудова таблиць, діаграм – для з'ясування якісної та кількісної обробки одержаних експериментальних результатів.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі дошкільних навчальних закладів № 21 (м. Мелітополь Запорізької області), № 682 (м. Київ), № 15 (м. Умань Черкаської області), «Незабудка» (с. Сушківка Уманського району Черкаської області), «Червона шапочка» (с. Білозір'я Черкаського району Черкаської області). На різних етапах дослідження експериментальною роботою було охоплено 225 дітей, 100 батьків і 100 вихователів дошкільних навчальних закладів. У формульованому експерименті було задіяно 120 дітей дошкільного віку.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що:

вперше розкрито сутність феномена «соціалізація дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу» (процес становлення дитячої особистості у системі соціальних взаємин дітей дошкільного віку в різних ситуаціях взаємодії («педагог – діти», «діти молодшого дошкільного віку – діти старшого дошкільного віку», «діти молодшого, середнього і старшого дошкільного віку»)), об'єднаних

різновіковим дитячим колективом та спільною діяльністю); вивчено і виявлено специфіку та педагогічний потенціал соціалізації (сприяє розширенню соціальних контактів, що дозволяє дітям знайти сферу діяльності для задоволення своїх потреб, цікавого партнера для спілкування і взаємодії; взаємозбагачує як молодших, так і старших дітей, оскільки знання, досвід старших доповнюються нестандартністю, оригінальністю рішень молодших, дозволяє кожній дитині бути суб'єктом не лише діяльності, а й спілкування дітей в умовах різновікової групи дошкільного закладу); розроблено критерії соціалізації дітей у різновікових групах дошкільного навчального закладу (емоційно-почуттєвий, соціально-комунікативний, рефлексивно-діяльнісний), показники (емоційні реакції та відгук на різновікове оточення; прояви взаєморозуміння та взаємопізнання у різних ситуаціях взаємодії; здатність до співчуття, співпереживання, увага до переживань інших дітей; мовленнєва активність; ініціювання взаємодії з іншими дітьми; інтенсивність спілкування у різновіковому колективі; взаємооцінка партнерами одне одного, усвідомлення та прагнення до взаємодії, взаємодопомоги; самооцінка взаємодії з партнером; адекватність форм співпраці і взаємодії в різних ситуаціях) та рівні соціалізації дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу (достатній, середній, низький); визначено педагогічні умови ефективної соціалізації дітей у різновіковому дитячому колективі (організація дієвого освітнього простору групи для змістового збагачення досвіду різновікового спілкування та взаємодії дітей у різновіковому дитячому колективі; стимулювання взаємодії різновікових суб'єктів у єдиному соціально-розвивальному середовищі ДНЗ; наявність позитивних стимулів до взаємодії у різновіковій групі як чинника становлення соціальної позиції дитини); розроблено модель соціалізації дітей у різновікових групах дошкільного навчального закладу, що охоплювала пізнавально-зорієнтований, організаційно-цільовий, діяльнісно-спрямувальний етапи та організаційні форми експериментальної роботи;

уточнено поняття «різновікова взаємодія дітей», «різновікова група дошкільного навчального закладу»;

подальшого розвитку набули наукові уявлення про сутність соціалізації особистості на її первинному етапі – дошкільного дитинства; дошкільний навчальний заклад як провідну інституцію соціалізації дітей дошкільного віку.

Практична значущість одержаних результатів дослідження полягає в розробці методики діагностування рівнів соціалізації дітей у різновіковому дитячому колективі; експериментальної методики цілеспрямованої соціалізації дітей 3–6 років у різновікових групах дошкільного навчального закладу. Теоретичні положення і висновки дослідження можуть використовуватись у навчально-виховному процесі дошкільних навчальних закладів, особливо в сільській місцевості, а також для соціалізації дітей у навчально-виховних комплексах «Дошкільний навчальний заклад – школа»; у вищих педагогічних навчальних закладах I–IV рівнів акредитації як навчальний матеріал до відповідних тем курсів «Дошкільна педагогіка» та фахових методик дошкільної освіти. Матеріали дослідницько-експериментальної роботи можуть бути використані студентами, магістрантами, аспірантами для підвищення їхньої компетентності щодо соціалізації дітей у різновікових об'єднаннях; стануть у нагоді під час розробки навчально-

виховних програм для різновікових груп та методичних посібників для вихователів; як науково-методичні рекомендації для працівників навчально-виховних комплексів, учителів початкових класів, вихователів дошкільних груп, слухачів інститутів післядипломної освіти.

Результати дослідження **впроваджено** у дошкільних навчальних закладах № 21 м. Мелітополь Запорізької області (довідка про впровадження № 42/03 від 15.04.2013 р.), № 682 м. Київ (довідка про впровадження № 38 від 27.03.2013 р.), № 15 м. Умань Черкаської області (акт про впровадження № 63 від 26.04.2013 р.), «Берізка» с. Чапаївка Золотоніського району Черкаської області (довідка про впровадження № 86/01 від 29.03.2013 р.), «Червона шапочка» с. Білозір'я Черкаського району Черкаської області (довідка про впровадження № 98/01 від 19.03.2013 р.), «Малюк» пгт. Якимівка, Якимівського району, Запорізької області (акт про впровадження № 67 від 14.04.2013р.), НВК «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I–III ступенів с. Собківка Уманського району Черкаської області (акт про впровадження № 74 від 21.04.2013р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження висвітлювалися на наукових та науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема: *міжнародних* «Наука і вища освіта» (Запоріжжя, 2007), «Проблеми дошкільної та початкової освіти у контексті сучасного виміру» (Умань, 2008), «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: ідеї, пошуки, перспективи» (Кіровоград – Павлиш, 2008), «Наука і вища освіта» (Запоріжжя, 2008), «Передшкільна освіта: проблеми та перспективи» (Миколаїв, 2008), «Спадщина видатних педагогів Полтавщини у міжнародному освітньому просторі» (Полтава, 2009); *всеукраїнських*: «Дошкільне дитинство: інноваційний досвід освіти, проблеми, традиції та перспективи» (Переяслав-Хмельницький, 2008), «Українська педагогіка 1920-х років – сучасні оцінки і виміри» (Умань, 2012); V Міжнародних «Формування професійної компетентності вихователя дошкільного навчального закладу в умовах глобалізації» (Херсон, 2009 р.), та «Дитинство і сучасний світ: питання теорії і практики» присвячених пам'яті Януша Корчака (Умань, 2012 р.) педагогічних читаннях, а також на засіданнях кафедри дошкільної педагогіки і психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2008 – 2012).

Публікації. Результати та основні положення дослідження викладено в 14 публікаціях автора, з них – 9 статей у провідних фахових виданнях України (одноосібно), в тому числі одна публікація в електронному фаховому виданні, 3 – у матеріалах наукових конференцій, 2 – у зарубіжних фахових виданнях (Росія).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний текст дисертації викладено на 175 сторінках. Робота містить 18 таблиць, що обіймають 6 самостійних сторінок основного тексту. У списку використаних джерел 211 найменувань, що охоплюють 19 сторінок. Додатки викладено на 22 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено предмет та мету дослідження, сформульовано гіпотезу та завдання, розкрито наукову

новизну та практичну значущість, відображено відомості щодо впровадження та апробації результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «Соціалізація особистості як соціально-педагогічна проблема» схарактеризовано ступінь дослідженості проблеми, виділено її філософський, соціологічний, психологічний і педагогічний аспекти, уточнено поняття «різновікова взаємодія дітей», «різновікова група дошкільного навчального закладу».

Процес соціалізації є предметом інтенсивних теоретичних та експериментальних досліджень вітчизняних і зарубіжних учених. Розмаїття концепцій у визначенні сутності соціалізації, що існує у вітчизняній науковій літературі, дало можливість здійснити їх класифікацію за різними ознаками. Філософський підхід до проблеми соціалізації особистості полягає в тому, що соціалізація особистості розглядається як процес взаємодії індивіда і суспільства на основі предметно-перетворювальної діяльності індивіда, наслідком чого стає конкретно-історична форма його соціальності. Представники соціологічної думки визначають соціалізацію як цілісність усіх впливів соціального та культурного середовищ, що спонтанно навчають індивіда адаптуватися до структури, зразків поведінки певних конкретних соціальних груп. Культурологічна концепція розглядає соціалізацію з позиції засвоєння індивідом культури суспільства, в якому формується і концентрується особистість, на засвоєнні знань, умінь і навичок, необхідних людині для адекватної діяльності і взаємодії із соціокультурним оточенням. У соціальній психології соціалізація особистості практично ототожнюється із соціальною адаптацією в широкому її розумінні. Соціальна адаптація є інтегративним показником стану людини, який віддзеркалює її можливості виконувати певні біосоціальні функції: адекватне сприйняття соціальної дійсності і власного організму; адекватну систему стосунків з довкіллям; спроможність до праці, навчання, організації дозвілля; здатність до самообслуговування і взаємообслуговування в сім'ї та колективі; адаптивність поведінки відповідно до рольових очікувань інших. У соціальній педагогіці під соціалізацією розуміють процес включення людини у соціальну практику, набуття нею соціальних якостей, засвоєння суспільного досвіду і реалізація власної сутності через виконання певних ролей у практичній діяльності. Особливість соціально-педагогічного підходу становить погляд на соціалізацію як складний процес залучення особистості до соціального життя, у результаті чого вона отримує і змінює свій соціальний статус і соціальну роль, формує власний духовний світ та індивідуальність (В. Абраменкова, В. Бочарова, В. Болгаріна, Т. Василькова, Ю. Василькова, М. Галагузова, Н. Голованова, М. Євтух, І. Зверева, А. Капська, О. Караман, Л. Коваль, І. Кон, С. Литвиненко, Л. Міщик, В. Москаленко, А. Мудрик, А. Рижанова, І. Рогальська-Яблонська, Р. Пріма, С. Савченко, С. Харченко, С. Хлебик, Л. Штефан, Я. Щепанський та ін.). На основі аналізу психолого-педагогічних джерел розглянуто поняття «соціалізація» як процес входження особистості в систему суспільних відносин, її соціальне становлення як суб'єкта діяльності шляхом багаторівневої взаємодії із суспільством на підставі формування соціально-типових якостей як внутрішніх регуляторів свідомості, поведінки і діяльності.

Однією із складових методології дослідження є педагогічна теорія соціалізації, що дозволила осмислити освітній процес у різновіковій групі дошкільного навчального закладу в контексті взаємодії чинників, які впливають на особистість дитини в період її первинної соціалізації. Одним із важливих мікрочинників соціалізації дитини дошкільного віку є спілкування і взаємодія з однолітками, старшими та молодшими дітьми. Сучасні дослідження свідчать, що дошкільник більш ефективно соціалізується за наявності широкого кола різновікового спілкування у процесі виконання різних соціальних ролей: молодшого, старшого товариша та рівного з дорослими партнера, коли дитина вибудовує лінію поведінки в різних нерегламентованих життєвих ситуаціях.

Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти найпершим суспільним середовищем для дитини стає дошкільний навчальний заклад, метою якого є забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини, її фізичного і психічного здоров'я, виховання ціннісного ставлення до природного й соціального довкілля, до самої себе, формування механізмів соціальної адаптації та творчого втілення себе в товаристві незнайомих дітей і дорослих. Передусім це відбувається завдяки поступово збільшуваній ролі дитячого співтовариства та різновікової взаємодії, які вже з дошкільного віку суттєво впливають на процес соціалізації дитини.

Різновікову групу дошкільного навчального закладу визначено як спільноту дітей, які вирізняються паспортним віком, рівнем фізичного, психічного, соціального, мовленнєвого розвитку, об'єднаних системою взаємодій. Спілкування та взаємодія між такими різними за віком дітьми суттєво відрізняються від тих, які складаються в гомогенній групі.

Різновікова взаємодія як педагогічний феномен має глибоке соціально-педагогічне коріння. Узагальнені історико-етнографічні та етнологічні дані засвідчили, що практично всі природні групи дітей та підлітків є різновіковими і саме ця особливість робить їх більш спроможними у вирішенні низки педагогічних завдань.

Науковці дійшли висновку, що взаємодія і спілкування дітей різного віку одне з одним мають суттєве значення і великий вплив на розвиток цілої низки позитивних особистісних якостей як молодших, так і старших дітей. У процесі різновікової взаємодії можливим стає взаємовиховання і взаємонавчання, коли діти як старші, так і молодші, отримують нові знання, навички, вміння, закріплюють і узагальнюють їх. Старші стосовно молодших є більш досвідченими і вихованими, можуть виконувати ролі наставників, а молодші соціалізуються через механізм наслідування. Об'єднання дошкільників у різновікові групи забезпечує розширення соціальних контактів, надає можливостей кожній дитині знайти сферу діяльності для задоволення власних потреб, відшукати приємного партнера для спілкування і взаємодії.

Важливість постійного спілкування дітей різного віку, виховний вплив різновікових груп на розвиток особистості підтверджують праці Л. Божович, В. Дяченко, І. Дьоміної, Е. Димова, А. Макаренка, Т. Маркової, В. Нечаєвої, Л. Пен'євської, Є. Субботського, В. Сухомлинського. Учені обґрунтували, що взаємодія дітей у різновікових групах формує досвід різноманітних стосунків, сприяє розвитку найважливіших моральних якостей, освоєнню культурних

цінностей. У процесі організації діяльності дітей різновікової групи відбувається взаємозбагачення як молодших, так і старших дітей: знання, досвід старших дошкільників доповнюються нестандартністю, оригінальністю рішень молодших.

Аналіз досліджень, присвячених проблематиці функціонування груп з різновіковим складом дітей, дозволив дійти висновку, що різновікова група дошкільного навчального закладу має значний розвивальний потенціал. Правильно організована спільна діяльність дітей навчає їх поваги, розуміння бажань, інтересів інших дітей, вболівання не лише за результати своєї діяльності, а й своїх товаришів. Під час виконання колективних або групових завдань у дитини часто виникає потреба поділитися з партнером власним задумом, досвідом, уміннями. Характер взаємодії дітей проявляється в особливостях їхнього спілкування між собою та здатності узгоджувати свої дії у процесі спільної діяльності. Взаємодія, що ґрунтується на співробітництві, власній симпатії та прихильності не лише робить діяльність ефективною, а й сприяє соціально-особистісному зростанню кожної дитини групи. Різновіковий колектив, таким чином, вирішує завдання ранньої соціалізації дітей, здобуття ними елементарних навичок колективного спілкування.

У дослідженні з'ясовано, що характер взаємодії дітей проявляється в особливостях їхнього спілкування між собою та здатності узгоджувати свої дії у процесі спільної діяльності. Ігнорування педагогом особливостей взаємодії між дітьми у процесі різноманітної спільної діяльності значно знижує ефективність виховних впливів, робить їх формальними, позбавленими індивідуальної спрямованості. Відтак, різновікова взаємодія дітей є тим важливим чинником, який ефективно впливає на соціальний і психічний розвиток дитини за умови її доцільної та цілеспрямованої реалізації у навчально-виховному процесі дошкільних навчальних закладів.

У Законі України «Про дошкільну освіту» відсутні нормативи, які б визначали дітьми якого віку мають бути укомплектовані різновікові групи (суміжного чи контрастного). Відсутність чітких аргументацій засвідчує недостатню розробленість проблеми, з одного боку, а з іншого – підтверджує наявність складних і неоднозначних процесів взаємного впливу дітей різного віку, зумовлених їхніми віковими особливостями, характером і змістом спільної діяльності, адекватністю взаємодії дітей між собою та з педагогом у навчально-виховному процесі. Віковий склад учасників, на думку дослідників (Є. Димов, О. Газман, Т. Маркова, В. Нечаєва), є важливою умовою успішного функціонування різновікового об'єднання. Так, у трудовій діяльності найдоцільніше об'єднувати трирічних дітей із більш старшими (5–7 років), а в грі – трирічних із п'ятирічними дітьми (Т. Маркова і В. Нечаєва); Є. Димов визначив оптимальний віковий інтервал дітей у групі 3–4 роки; у дослідженнях О. Газмана віковий діапазон учасників взаємодії у вільній ігровій діяльності перевищував 7 років, і цей процес також був ефективний.

Організація навчання дітей у різновікових групах актуалізує питання щодо комплектування підгруп для проведення організованих навчальних занять. Відтак, у роботі з дітьми засновничими були підходи: за бажанням, за інтересами дітей (схильних до того чи того виду діяльності); за законами психологічної сумісності (не руйнувати природні угруповання дітей, а включатися в них); за принципом педагогічної доцільності з урахуванням компетентності дитини в тій чи тій сфері

життєдіяльності та ін.

У *другому розділі «Експериментальне дослідження рівнів соціалізації дітей у різновікових групах дошкільних навчальних закладів»* визначено сутність феномена «соціалізація дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу»; з'ясовано критерії, показники та схарактеризовано рівні соціалізації у різновіковому дитячому об'єднанні; представлено хід та результати констатувального етапу експерименту.

З метою вивчення стану соціалізації дітей у різновіковому колективі дошкільного навчального закладу було проаналізовано варіативні програми навчання і виховання дітей дошкільного віку, плани навчально-виховної роботи в різновікових групах ДНЗ та проведено анкетування вихователів різновікових груп.

Аналіз освітніх програм дозволив дійти висновку, що в них визначено завдання успішної соціалізації дітей дошкільного віку, їхнього соціального розвитку в період раннього та дошкільного дитинства. При цьому слід вказати, що комплексні програми розкривають зміст, освітні завдання навчання та виховання дітей для кожного вікового періоду окремо, що не завжди зручно використовувати в практиці різновікових груп. Специфікою роботи педагога в таких групах є забезпечення відповідної підготовки кожного вихованця для успішного засвоєння програми подальшої вікової групи, а це неможливо без глибокого знання вихователями різновікових груп програмних вимог до дітей усіх вікових груп, принципів роботи з ними, психологічних та анатоми-фізіологічних особливостей вихованців та врахування соціальної ситуації розвитку кожного з них.

Результати анкетування дошкільних педагогів засвідчили, що 89 % вихователів різновікових груп працюють у сільській місцевості, що зумовлено наявністю малої кількості дітей одного віку для створення гомогенної групи; 100 % опитаних вихователів позитивно ставляться до різновікової взаємодії дітей, натомість лише 12 % виявили готовність і бажання працювати в різновікових групах через такі труднощі: «відсутність програм та методичних рекомендацій з організації виховного і навчального процесу в різновіковій групі», «труднощі планування режимних процесів», «відсутність періодичних видань, у яких висвітлюються особливості роботи в різновікових групах», «необхідність значного досвіду роботи».

Аналіз планів навчально-виховної роботи з дітьми в різновікових групах дошкільних навчальних закладів Черкаської, Запорізької та Київської областей показав переважну орієнтацію вихователів окремо на кожну вікову групу. Вихователі не об'єднують дітей різного віку в навчальній та виховній діяльності, не планують проведення спільних форм роботи; натомість планують навчально-виховну роботу без урахування наявності різних вікових підгруп, а зі старшими дітьми всю роботу спрямовують на їхню підготовку до школи. Тому організація роботи в цьому напрямку потребує розробки для педагогів методичних рекомендацій щодо соціалізації дітей дошкільного віку в різновікових групах дошкільного навчального закладу.

У пропонуваному дослідженні виходили з розуміння того, що соціалізація дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу це процес становлення дитячої особистості в системі соціальних взаємин дітей дошкільного віку в різних ситуаціях взаємодії («педагог – діти», «діти молодшого дошкільного віку – діти

старшого дошкільного віку», «діти молодшого, середнього і старшого дошкільного віку»), об'єднаних різновіковим дитячим колективом та спільною діяльністю.

У дослідженні визначено критерії соціалізації дітей у різновіковій групі, а саме: *емоційно-почуттєвий* із показниками: емоційні реакції та відгук на різновікове оточення; прояви взаєморозуміння та взаємопізнання у різних ситуаціях взаємодії; здатність до співчуття, співпереживання, увага до переживання інших дітей; *соціально-комунікативний* із показниками: мовленнєва активність; ініціювання взаємодії з іншими дітьми; інтенсивність спілкування у різновіковому колективі; *рефлексивно-діяльнісний* із показниками: взаємооцінка партнерами одне одного, усвідомлення та прагнення до взаємодії, взаємодопомоги; самооцінка взаємодії з партнером; адекватність форм співпраці і взаємодії в різних ситуаціях.

До кожного критерію та показника було дібрано адекватні діагностичні методики й спеціальні завдання («Я і мої товариші», «Будинок», методика «Рукавичка», ігрова ситуація «Побудуємо корабель», бесіда «Моя найкраща іграшка», методики «Розкажи улюблену казку», «Малюємо разом», «Давай пограємось разом», «Вибір у дії», «Запропонуй свій вихід», «Капітан корабля», «Драбинка»). За результатами виконання дітьми завдань методик було визначено ступені сформованості соціалізації дітей різновікової групи за кожним критерієм. Відповідно, до кожного критерію, за середньоарифметичними розрахунками, було виокремлено рівні сформованості соціалізації дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу: достатній, середній, низький.

Кількісні дані констатувального етапу експерименту підтвердили недостатній рівень соціалізації дітей у різновікових групах дошкільних навчальних закладів, які знаходилися переважно на середньому та низькому її рівнях.

Так, на достатньому рівні соціалізації перебувало 6 % дітей молодшого віку ЕГ та 7 % – КГ; 15,8 % дітей середнього віку ЕГ та 14,2 % – КГ; 26,7 % дітей старшого віку ЕГ і 27,7 % – КГ. Ці діти виявляли позитивне сприймання різновікового оточення та контролювали прояви емоцій і настрою, уміли будувати безконфліктні взаємини, проявляли взаєморозуміння у різних ситуаціях взаємодії, усвідомлювали необхідність співчувати та співпереживати іншим дітям, активно спілкувалися з оточуючими, проявляли мовленнєву активність, ініціювали взаємодію з дорослими і дітьми, були обізнані із соціальними нормами, позитивно оцінювали партнерів по взаємодії, виявляли інтерес до всього нового.

Середнього рівня соціалізації досягло 33,3 % дітей молодшого віку ЕГ та 30,7 % – КГ; 37,6 % дітей середнього віку ЕГ та 40,2 % – КГ; 38,3 % дітей старшого віку ЕГ і 39,3 % – КГ, які демонстрували ситуативне прагнення до різновікової взаємодії, нестійкі позитивно-емоційні реакції на різновікове оточення, почуття невпевненості у взаємодії та різних формах співпраці з дітьми молодшого (старшого) віку, виявляли активне вибіркоче залучення до діяльності, надавали перевагу спілкуванню з дорослими, частково усвідомлювали необхідність співчувати іншим дітям, не завжди позитивно ставилися до партнерів по взаємодії та будували безконфліктні взаємини.

Низький рівень соціалізації мали 60,7 % дітей молодшого віку ЕГ та 62,3 % – КГ; 46,6 % дітей середнього віку ЕГ та 45,6 % – КГ; 35 % дітей старшого віку ЕГ і 33 % – КГ, у яких була відсутня позитивна соціальна позиція, спостерігалися прояви

несоціалізованої агресії, емоційно нестабільної поведінки і розладів настрою; вони недослухалися до порад педагога, характеризувалися відсутністю настанови на взаємодію та співпрацю з дітьми групи, демонстрували низьку активність соціального мовлення, часткове залучення до діяльності, асоціальні форми поведінки та схильність до руйнівних дій.

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили недостатнє програмно-методичне забезпечення соціалізації дітей у різновікових групах, а його кількісні дані підтвердили низький рівень сформованості соціалізації дітей у різновіковому колективі дошкільних закладів. Отже, результати констатувального етапу дослідження дали підстави оцінити стан навчально-виховної роботи з означеної проблеми як такий, що потребує подальшого вдосконалення.

У *третьому розділі «Дослідницько-експериментальна робота із соціалізації дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу»* висвітлено теоретичні позиції побудови моделі соціалізації дітей у різновікових групах та змістово-організаційні аспекти дослідницько-експериментальної роботи щодо соціалізації дітей в умовах різновікової групи ДНЗ; наведено порівняльні результати рівнів сформованості соціалізації дітей у різновіковому колективі на констатувальному та прикінцевому етапах.

Насамперед було розроблено модель соціалізації дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу, яка обіймала такі етапи: пізнавально-зорієнтований, організаційно-цільовий, діяльнісно-спрямувальний, кожний з яких підсилював новоутворення попереднього.

Метою першого – *пізнавально-зорієнтованого* – етапу було формування у дітей інтересу до старших і молодших партнерів по взаємодії. Завданнями етапу виступили: збагачення емоційно-почуттєвої сфери дітей; формування почуття приналежності до групи, вияв емоційно-почуттєвої єдності з дітьми; виховання інтересу до дітей та соціально-емоційної потреби в спілкуванні з молодшими та старшими дітьми групи. На цьому етапі була реалізована перша педагогічна умова: організація дієвого освітнього простору групи для змістового збагачення досвіду різновікового спілкування та взаємодії дітей у різновіковому дитячому колективі.

Змістова лінія реалізації завдань першого етапу, спрямованого на усвідомлення дитиною власних емоцій та почуттів, стимулювання інтересу до дітей групи та потреби у спілкуванні з ними, охоплювала: ігри-вправи, вправлення в ситуації успіху, ситуації, що викликають різні емоції і почуття, вправи на розвиток вміння слухати інших, моделювання способів вираження почуттів, дидактичні ігри, колективні розповіді, демонстрація вербальних засобів вираження ознак симпатії до старших і молодших дітей групи («Ми всі такі різні», «Знайди пару», «Капітан корабля», «Передай рух», «Привіт», «Хто живе в казковому будиночку?», «Дзеркало», «Картина для іменинника»).

Метою другого – *організаційно-цільового* – етапу було формування умінь дітей будувати конструктивні стосунки та гармонійні взаємини (ініціювати допомогу, співчуття, емоційну підтримку, робити добрі безкорисні вчинки). Завдання цього етапу передбачали: формування соціально-спрямованих мотивів спільної діяльності дітей різного віку; спрямування дітей на досягнення позитивних результатів у спільній діяльності; вміння встановлювати позитивні взаємини між дітьми

різновікової групи в різних формах взаємодії у різновіковому дитячому колективі дошкільного навчального закладу. У ході другого етапу була реалізована друга педагогічна умова: стимулювання взаємодії різновікових суб'єктів у єдиному соціально-розвивальному середовищі ДНЗ.

Змістовий аспект реалізації завдань цього етапу моделі становила низка різноманітних видів роботи: ігрові вправи, розвивальні ігри, різні види ситуацій, спільна колективна творчість, доручення, розваги, організація практичного досвіду дітей, уведення мотивів соціального заохочення спільної діяльності. Серед них: ігрові ситуації «Інсценівка з іграшками – готове вирішення», «Рідний, знайомий, чужий», «Для чого люди придумали правила?», «Ми вчимо своїх друзів тому, що вміємо добре робити самі», «Будівельник», «Мозаїка», «Зіпсований телефон» та ін. Також використовувалися непрямі методи керівництва (навідні запитання, разові підказки, попередні позитивні оцінки), методи налаштування на успіх у досягненні позитивних результатів, елементи психологічного тренінгу, методи організації діяльності, аналіз різних видів ситуацій, які виникали стихійно, або їх створював педагог.

Третій – *діяльнісно-спрямувальний* – етап мав на меті адекватне застосування різних форм взаємодії дошкільників різного віку між собою у різних видах діяльності. Завданнями етапу виступили: вироблення адекватного стилю соціальної поведінки у різновікових взаєминах; оволодіння конструктивними діями, що врегульовують спільну діяльність; вправління в умінні знаходити ефективні форми співробітництва зі старшими та молодшими дітьми в різновіковому колективі. На цьому етапі реалізовувалася третя педагогічна умова: наявність позитивних стимулів до взаємодії у різновіковій групі як чинника становлення соціальної позиції дитини.

Змістовий аспект роботи цього етапу передбачав вирішення проблемних ситуацій із використанням таких прийомів (інструктаж як допомога педагога засобами поради, підтримки; підкріплення як заохочення чи схвалення, що стимулює правильну поведінку учасників у розіграваній ситуації), вправи, сюжетно-рольові ігри: ігрове проектування проблемних ситуацій «Місток», «Сходинки», «Хмара», ігрові вправи «Свічка», «Заперечна гілка», «Компліменти», ігри «Закінчи малюнок», «Відгадай», «Наше панно», «Рукавичка».

По завершенні формувального етапу експерименту було проведено прикінцеві зрізи за визначеними критеріями і показниками. Прикінцевий зріз і здійснений порівняльний аналіз рівнів сформованості соціалізації дітей у різновікових групах підтвердив, що проведена робота в експериментальній групі призвела до позитивних змін.

Порівняльні кількісні дані рівнів сформованості соціалізації дітей у різновікових групах дошкільного навчального закладу контрольної та експериментальної груп на констатувальному та прикінцевому етапах відображено в таблиці.

Порівняльні дані рівнів сформованості соціалізації дітей різновікової групи дошкільного навчального закладу контрольної та експериментальної груп на констатувальному та прикінцевому етапах (%)

Групи Вік дітей		Рівні					
		Достатній		Середній		Низький	
		Констату- вальний етап	Прикінце- вий етап	Констату- вальний етап	Прикінце- вий етап	Констату- вальний етап	Прикінце- вий етап
ЕГ	Молодший	6	19,8	33,3	49	60,7	31,2
	Середній	15,8	28,1	37,6	52,8	46,6	19,1
	Старший	26,7	39,1	38,3	46,7	35	14,2
КГ	Молодший	7	23,3	30,7	45,3	62,3	31,4
	Середній	14,2	32,5	40,2	49,1	45,6	18,4
	Старший	27,7	43,5	39,3	48,1	33	8,4

Як свідчить таблиця, достатнього рівня досягло 33,3 % дітей молодшого віку експериментальної та 30,7 % – контрольної груп (було 6 % – ЕГ та 7 % – КГ); 28,1 % дітей середнього віку експериментальної та 32,5 % – контрольної груп (було 15,8 % – ЕГ та 14,2 % – КГ); 39,1 % дітей старшого віку експериментальної і 43,5 % – контрольної груп (було 26,7 % – ЕГ) та 27,7 % – КГ).

Середній рівень було виявлено у 49 % дітей молодшого віку експериментальної та 45,3 % – контрольної груп (було 19,8 % – ЕГ та 23,3 % – КГ); 52,8 % дітей середнього віку експериментальної та 49,1 % – контрольної груп (було 37,6 % – ЕГ та 40,2 % – КГ); 46,7 % дітей старшого віку експериментальної і 48,1 % – контрольної груп (було 38,3 % – ЕГ) та 39,3 % – КГ).

На низькому рівні перебувало 31,2 % дітей молодшого віку експериментальної та 31,4 % – контрольної груп (було 60,7 % – ЕГ та 62,3 % – КГ); 19,1 % дітей середнього віку експериментальної та 18,4 % – контрольної груп (було 46,6 % – ЕГ та 45,6 % – КГ); 14,2 % дітей старшого віку експериментальної і 8,4 % – контрольної груп (було 35 % – ЕГ) та 33 % – КГ).

Достовірність результатів дослідження було перевірено повторною обробкою за формулою Стюдента «Х-квадрат критерій», яку використано для оцінки різниці між двома вибірками (в нашому випадку, експериментальних та контрольних груп). Порівняльно-зіставний аналіз показав, що відмінності середніх значень рівнів соціалізації дітей в експериментальній групі до і після реалізації моделі, педагогічних умов та експериментальної методики є не випадковими, а отже, підтверджено ефективність дослідження.

ВИСНОВКИ

У дослідженні здійснене теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми соціалізації дітей у різновікових групах дошкільних навчальних закладів; обґрунтовано і апробовано модель, експериментальну методику й педагогічні умови ефективної соціалізації дітей дошкільного віку в різновікових групах дошкільного навчального закладу.

1. У ході дослідження було визначено сутність феномена *соціалізація дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу* як процес становлення дитячої особистості в системі соціальних взаємин дітей дошкільного віку в різних ситуаціях взаємодії («педагог – діти», «діти молодшого дошкільного віку – діти старшого дошкільного віку», «діти молодшого, середнього і старшого дошкільного віку»), об'єднаних різновіковим дитячим колективом та спільною діяльністю).

Аналіз психолого-педагогічних джерел дослідження проблеми соціалізації особистості показав численну кількість теорій і концепцій соціалізації, загальною властивістю яких є те, що в них зроблено спроби визначити сутнісні характеристики соціалізації, виділено основні структурні компоненти, запропоновано підходи до типології й періодизації процесу соціального розвитку особистості, розглянуто особливості соціалізації соціальних спільнот та вікових груп.

На основі теоретичного аналізу наукової психолого-педагогічної літератури уточнено зміст ключових понять дослідження: «різновікова взаємодія дітей», «різновікова група дошкільного навчального закладу». Було з'ясовано, соціалізація розглядається як процес входження особистості в систему суспільних відносин, її соціальне становлення як суб'єкта діяльності шляхом багаторівневої взаємодії із суспільством на підставі формування соціально-типових якостей як внутрішніх регуляторів свідомості, поведінки і діяльності. *Різновікова взаємодія дітей* є чинником, що ефективно впливає на соціальний і психічний розвиток дитини за умови його доцільної і цілеспрямованої реалізації у педагогічному процесі дошкільних навчальних закладів. *Різновікову групу дошкільного навчального закладу* визначено як спільноту дітей, які вирізняються паспортним віком, рівнем фізичного, психічного, соціального, мовленнєвого розвитку, об'єднаних системою взаємодій.

2. Виявлено специфіку та педагогічні можливості соціалізації дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу, що є моделлю інтегрованої групи, де об'єднано дітей різного віку: різних за своїми фізичними і психічними можливостями, здібностями, інтересами, знаннями та вміннями. Спілкування та взаємодія між ними суттєво відрізняються від тих, які складаються в гомогенній групі. Різновіковий склад групи сприяє ранній соціалізації, здійснює захист і підтримку тих дітей, які не можуть реалізувати себе з різних причин у колективі ровесників; розширює соціальні контакти, що дозволяє знайти сферу діяльності для задоволення потреб, цікавого партнера для спілкування і взаємодії; взаємозбагачує як молодших, так і старших дітей, оскільки знання, досвід старших доповнюються нестандартністю, оригінальністю рішень молодших, дозволяє кожній дитині бути суб'єктом не лише діяльності, а й спілкування.

3. Визначено критерії соціалізації дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу з відповідними показниками. З-поміж них: емоційно-почуттєвий із показниками: емоційні реакції та відгук на різновікове оточення; прояви взаєморозуміння та взаємопізнання у різних ситуаціях взаємодії; здатність до співчуття, співпереживання, увага до переживань інших дітей; соціально-комунікативний із показниками: мовленнєва активність; ініціювання взаємодії з іншими дітьми; інтенсивність спілкування у різновіковому колективі; рефлексивно-діяльнісний із показниками: взаємооцінка партнерами одне одного, усвідомлення та прагнення до взаємодії, взаємодопомоги; самооцінка взаємодії з партнером;

адекватність форм співпраці і взаємодії в різних ситуаціях. Виявлено рівні соціалізації дітей у різновіковій групі: достатній, середній, низький. Кількісні дані констатувального етапу експерименту засвідчили недостатній рівень соціалізації дітей у контрольній та експериментальній групах.

4. Педагогічними умовами ефективної соціалізації дітей в умовах різновікової групи дошкільного закладу визначено: організація дієвого освітнього простору групи для змістового збагачення досвіду різновікового спілкування та взаємодії дітей у різновіковому дитячому колективі; стимулювання взаємодії різновікових суб'єктів у єдиному соціально-розвивальному середовищі ДНЗ; наявність позитивних стимулів до взаємодії у різновіковій групі як чинника становлення соціальної позиції дитини.

5. У ході дослідження обґрунтовано та апробовано модель та експериментальну методику соціалізації дітей у різновіковому дитячому колективі, зміст яких реалізувався послідовно на трьох етапах: пізнавально-зорієнтованому, організаційно-цільовому, діяльнісно-спрямувальному. На першому – пізнавально-зорієнтованому – етапі у дітей формували інтерес до старших і молодших партнерів по взаємодії, почуття приналежності до групи, соціально-емоційну потребу в спілкуванні з молодшими та старшими дітьми групи. На цьому етапі використовувалися такі види роботи: вправлення в ситуації успіху, ситуації, що викликають різні емоції і почуття, вправи на розвиток вміння слухати інших, моделювання способів вираження почуттів, дидактичні ігри, колективні розповіді, демонстрація вербальних засобів вираження ознак симпатії до старших і молодших дітей групи. На другому – організаційно-цільовому – етапі дітей учили будувати конструктивні стосунки та гармонійні взаємини (ініціювати допомогу, співчуття, емоційну підтримку, робити добрі безкорисні вчинки), спрямовували на досягнення позитивних результатів у спільній діяльності, встановлення позитивних взаємин між дітьми різновікової групи у різних формах взаємодії у різновіковому дитячому колективі дошкільного навчального закладу. Використовувалися непрямі методи керівництва методи налаштування на успіх у досягненні позитивних результатів, елементи психологічного тренінгу, методи організації діяльності, ігрові ситуації. На третьому – діяльнісно-спрямувальному – етапі в дітей виробляли адекватний стиль соціальної поведінки в різновікових взаєминах, конструктивні дії, що врегульовують спільну діяльність, вправляли в умінні знаходити ефективні форми співробітництва зі старшими та молодшими дітьми. На цьому етапі було організовано ігрове проектування проблемних ситуацій, вправи, сюжетно-рольові ігри.

Порівняльні результати рівнів сформованості соціалізації дітей експериментальної і контрольної груп засвідчили позитивні зрушення за всіма показниками у дітей експериментальної групи. Кількісні показники достатнього рівня сформованості соціалізації вихованців експериментальних груп на формувальному етапі дослідження значно перевищують показники контрольних груп та відповідні показники, здобуті під час констатувального етапу дослідження. Достатнього рівня сформованості соціалізації досягло 33,3 % дітей молодшого віку експериментальної та 30,7 % – контрольної груп (було 6 % – ЕГ та 7 % – КГ); 28,1 % дітей середнього віку експериментальної та 32,5 % – контрольної груп (було 15,8 %

– ЕГ та 14,2 % – КГ); 39,1 % дітей старшого віку експериментальної і 43,5 % – контрольної груп (було 26,7 % – ЕГ та 27,7 % – КГ).

Середній рівень сформованості соціалізації було виявлено у 49 % дітей молодшого віку експериментальної та 45,3 % – контрольної груп (було 19,8 % – ЕГ та 23,3 % – КГ); 52,8 % дітей середнього віку експериментальної та 49,1 % – контрольної груп (було 37,6 % – ЕГ та 40,2 % – КГ); 46,7 % дітей старшого віку експериментальної і 48,1 % – контрольної груп (було 38,3 % – ЕГ та 39,3 % – КГ).

На низькому рівні перебувало 31,2 % дітей молодшого віку експериментальної та 31,4 % – контрольної груп (було 60,7 % – ЕГ та 62,3 % – КГ); 19,1 % дітей середнього віку експериментальної та 18,4 % – контрольної груп (було 46,6 % – ЕГ та 45,6 % – КГ); 14,2 % дітей старшого віку експериментальної і 8,4 % – контрольної груп (було 35 % – ЕГ та 33 % – КГ).

Відзначено суттєві відмінності на досить високому рівні значимості між показниками соціалізації експериментальної групи на констатувальному і прикінцевому етапах. Відмінність одержаних результатів у контрольних та експериментальних групах істотна та є наслідком запровадження у навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів моделі експериментальної методики й педагогічних умов соціалізації дітей у різновіковому дитячому колективі, а не впливом випадкових чинників.

Отже, у ході дослідження доведено, що реалізація сукупності моделі, педагогічних умов та експериментальної методики соціалізації дітей у різновікових групах позитивно і результативно вплинула на ефективний перебіг цього процесу.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми соціалізації дітей дошкільного віку. Перспективи подальших наукових розробок полягають у дослідженні таких аспектів порушеної проблеми, як особливості гендерної соціалізації дітей у різновікових групах дошкільного навчального закладу; професійна підготовка вихователів до гендерної соціалізації дітей у різновікових групах дошкільного навчального закладу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Авраменко О. А. Социализация детей в разновозрастной группе дошкольного учреждения в контексте современных научно-педагогических идей / О. А. Авраменко // Азимут научных исследований: педагогика и психология. – Тольятти: ТГУ, 2012. – № 1. – С. 7–10.

2. Авраменко О. О. Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського як джерело ідей щодо різновікового об'єднання дітей / О. О. Авраменко // Наукові записки. Сер. : Педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – Вип. 78 (2). – С. 120–125.

3. Авраменко О. О. Проблема міжособистісних взаємин дітей в різновіковій групі дошкільного навчального закладу / О. О. Авраменко // Науковий вісник Миколаївського державного педагогічного університету : зб. наук. пр. : у 2-х т. – Спецвип. : Педагогічні науки / гол. ред.: Будає В. Д., Пехота О. М. – Миколаїв : МДУ, 2008. – С. 7–13.

4. Авраменко О. О. Проблема соціалізації особистості в дослідженнях зарубіжних учених / О. О. Авраменко // Педагогічна теорія і практика : зб. наук. пр. –

К. : КиМУ, 2013. – Вип. 4. – С. 3–14.

5. Авраменко О. О. Проблема соціалізації особистості в педагогічній системі Фрідріха Фребеля / О. О. Авраменко // Вісник Черкаського університету. – 2008. – Вип. 119. – С. 3–7.

6. Авраменко О. О. Проблема соціалізації особистості в педагогічній системі Марії Монтесорі / О. О. Авраменко // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред.: Мартинюк М. Т. – Умань : РВЦ «Софія», 2007. – Ч. 2. – С. 7–11.

7. Авраменко О. О. Різновікова взаємодія дошкільників – як важливий фактор їх успішної соціалізації / Оксана Авраменко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 45. – С. 92–101.

8. Авраменко О. О. Соціалізація особистості в контексті сучасних науково-педагогічних досліджень / О. О. Авраменко // Науковий вісник Миколаївського державного педагогічного університету : зб. наук. пр.. – Спецвип. : Педагогічні науки. – Миколаїв : МДУ, 2013. – С. 6–16.

9. Авраменко О. О. Соціальний розвиток дітей-дошкільників в умовах різновікової взаємодії / О. О. Авраменко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : наук.-теорет. зб. / гол. ред.: Коцур В. П. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 14. – С. 3–5.

10. Авраменко О.О. Соціалізація особистості як соціально-педагогічна проблема / О.О. Авраменко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби [Електронне наукове фахове видання] / Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. — Хмельницький, 2013. — Вип. 5. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_5_3.pdf.

11. Авраменко О. А. Особенности социализации детей в разновозрастной группе дошкольного учреждения / О. А. Авраменко // Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии : материалы XV междунар. заочной науч.-практ. конф. – М. : Изд. «Международный центр науки и образования», 2013. – Ч. 1. – С. 89–98.

12. Авраменко О.О. Різновікове спілкування як чинник становлення особистості дитини // Наука і вища освіта: Тези доповідей учасників XVI Міжнародної наукової конференції молодих науковців. – У 3 ч. /Гуманітарний університет «Запорізький інститут державного та муніципального управління». - Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2007. – Т. 2. – С. 241.

13. Авраменко О.О. Проблема соціалізації дітей дошкільного віку у педагогічній спадщині Марії Монтесорі // Наука і вища освіта: Тези доповідей учасників XVI Міжнародної наукової конференції молодих науковців. – У 4 т. /Класичний приватний університет. - Запоріжжя: КПУ, 2008. – Т. 3. – С. 160.

14. Авраменко О.О. Використання надбань етнопедагогіки у процесі соціалізації дітей раннього віку // Проблеми дошкільної та початкової освіти у контексті сучасного виміру. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Умань: ПП Жовтий, 2008. – С. 6.

АНОТАЦІЯ

Авраменко О. О. Соціалізація дітей у різновікових групах дошкільного навчального закладу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.08 – дошкільна педагогіка. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». – Одеса, 2014.

У дисертації досліджувалася проблема соціалізації дітей різновікової групи дошкільного навчального закладу, визначено педагогічні умови ефективної соціалізації дітей в умовах різновікової групи дошкільного закладу (організація взаємодії різновікових суб'єктів у єдиному соціально-розвивальному просторі; забезпечення педагогом позитивних стимулів до взаємодії у різновіковій групі, які сприяють становленню соціальної позиції дитини; забезпечення дієвого простору для змістовного збагачення досвіду різновікового спілкування та взаємодії дітей у різновіковому дитячому колективі); розроблено модель та експериментальну методика соціалізації дітей у різновіковому дитячому колективі, що передбачала такі етапи пізнавального взаємозбагачення як молодших, так і старших дітей: особистісно-зорієнтований, організаційно-цільовий, діяльнісно-спрямувальний. У дослідженні розкрито сутність феномена «соціалізація дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу» та уточнено поняття «соціалізація», «взаємодія дітей різного віку», «різновікова група дошкільного навчального закладу»; визначені критерії (емоційно-почуттєвий, соціально-комунікативний, рефлексивно-діяльнісний), показники та рівні соціалізації дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу.

Ключові слова: соціалізація особистості, різновікова група, дошкільний навчальний заклад, педагогічні умови, різновікова взаємодія.

АННОТАЦІЯ

Авраменко О. О. Социализация детей в разновозрастных группах дошкольного учебного учреждения. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.08 – дошкольная педагогика. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинського». – Одесса, 2014.

В диссертации исследовалась проблема социализации детей в разновозрастной группе дошкольного учебного учреждения, разработана модель и экспериментальная методика социализации детей в разновозрастном детском коллективе, определены педагогические условия эффективной социализации детей в разновозрастной группе дошкольного учреждения.

Дошкольный возраст – это период начального формирования личности и первичного опыта взаимодействия с другими детьми, который в дальнейшем определяет успешность коммуникативного и социального развития ребенка. В этой связи чрезвычайно важно понять специфику детских отношений в разновозрастных группах и определить те факторы, которые оказывают содействие или препятствуют становлению положительных, социальных форм общения. Взаимодействие и общение детей-дошкольников разного возраста друг с другом, имеют важное значение и большое влияние на развитие целого ряда положительных сторон личности как младших, так и старших детей.

В первом разделе "Социализация личности как социально-педагогическая проблема" охарактеризована степень исследования проблемы, выделены её философский, социологический, психологический и педагогический аспекты, уточнены понятия «социализация», «разновозрастное взаимодействие детей», «разновозрастная группа дошкольного учебного учреждения».

Одной из составных методологии исследования являются педагогическая теория социализации, которая дала возможность осмыслить образовательный процесс в разновозрастной группе дошкольного учебного учреждения в контексте взаимодействия факторов, которые влияют на личность ребенка в период его первичной социализации. Одним из важных микрофакторов социализации ребенка дошкольного возраста является общение и взаимодействие с ровесниками, старшими и младшими детьми. Современные исследования свидетельствуют, что дошкольник более эффективно социализируется при наличии широкого круга разновозрастного общения в процессе выполнения разных социальных ролей: младшего, старшего товарища и равного с взрослыми партнера, когда ребенок выстраивает линию поведения в разных нерегламентированных жизненных ситуациях.

Во втором разделе «Экспериментальное исследование уровней социализации детей в разновозрастных группах дошкольных учебных учреждений» определена сущность феномена «социализация детей в разновозрастной группе дошкольного учебного учреждения»; освещены критерии, показатели и охарактеризованы уровни сформированности социализации в разновозрастном детском объединении; представлены результаты констатирующего этапа эксперимента.

В исследовании определены критерии социализации детей в разновозрастной группе, а именно: эмоционально-чувственный с показателями: эмоциональные реакции и отзыв на разновозрастное окружение; проявление взаимопонимания в разных ситуациях взаимодействия; способность к сочувствию, сопереживанию; социально-коммуникативный с показателями: речевая активность; инициирование взаимодействия с другими детьми; интенсивность общения в разновозрастном коллективе; рефлексивно-деятельностный с показателями: взаимооценивание партнерами друг друга, осознание и стремление к взаимодействию, взаимопомощи; самооценка взаимодействия с партнером; адекватность форм сотрудничества и взаимодействия в разных ситуациях. К каждому критерию и показателю были подобраны адекватные диагностические методики и специальные задачи. По результатам выполнения детьми задач и методик были определены степени сформированности социализации детей разновозрастной группы по каждому критерию. Соответственно за среднеарифметическими расчетами были выделены уровни сформированности социализации детей в разновозрастной группе дошкольного учебного учреждения: достаточный, средний, низкий.

В третьем разделе "Исследовательско-экспериментальная работа по социализации детей в разновозрастной группе дошкольного учебного учреждения" определены педагогические условия эффективной социализации детей в условиях разновозрастной группы дошкольного учреждения (организация действенного образовательного пространства группы для содержательного обогащения опыта разновозрастного общения и взаимодействия детей в разновозрастном детском

коллективе; стимулирование взаимодействия разновозрастных субъектов в единой социально-развивающей среде дошкольного учреждения; наличие положительных стимулов для взаимодействия в разновозрастной группе как фактора становления социальной позиции ребенка); разработана модель и экспериментальная методика социализации детей в разновозрастном детском коллективе, предусматривающая такие этапы познавательного взаимообогащения как младших, так и старших детей: познавательно-ориентированный, организационно-целевой, деятельностно-направляющий. Целью первого – познавательно-ориентированного – этапа было формирование у детей интереса к старшим и младшим партнерам по взаимодействию. На втором этапе – организационно-целевом – формировали умения детей строить конструктивные отношения и гармонические взаимоотношения (инициировать помощь, сочувствие, эмоциональную поддержку, делать добрые бескорыстные поступки). Третий – деятельностно-направляющий – этап был направлен на адекватное применение разных форм взаимодействия дошкольников разного возраста между собою в разных видах деятельности.

Сравнительные результаты уровней сформированности социализации детей экспериментальной и контрольной групп подтвердили эффективность разработанной модели и экспериментальной методики социализации детей в разновозрастной группе дошкольного учебного учреждения.

Ключевые слова: социализация личности, разновозрастная группа, дошкольное учебное учреждение, педагогические условия, разновозрастное взаимодействие.

RESUME

Avramenko A. A. Socialization of Children in Mixed-age Groups of Preschool Institutions. - Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Studies. Speciality 13.00.08 – preschool pedagogy. State Institution “South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskiy”. - Odessa, 2014.

The thesis deals with the issue of socialization of children in mixed-age groups of preschool institutions. The pedagogical factors of efficient children’s socialization in mixed-age groups of preschool institutions (organization of mixed-age individuals’ interaction in the common social-developing environment; providing positive stimula by the educator for the interaction in a mixed-age group that helps child’s social position formation; providing active environment for meaningful enrichment of mixed-age children’s communication and interaction experience in different-age children’s society) have been defined.

The experimental model and methodology of socialization of children in mixed-age groups that embraced such stages of cognitive mutual enrichment both junior and senior preschool-age children as: person-oriented, organization-targeted, action-directed have been developed. The essence of the phenomenon “socialization of children in mixed-age groups of preschool institutions” has been revealed; the notions “socialization”, “interaction of mixed-age children”, “mixed-age group of preschool institution” have been specified. The criteria (emotional and sensual, social and communicative, reflexive and active), evaluative indicators and levels of socialization of children in mixed-age groups of preschool institutions have been defined.

Key words: socialization of individuality, mixed-age group, preschool institution, pedagogical factors, mixed-age interaction.